

Peter Björkman
Bibliotek Botkyrka
peter.bjorkman@botkyrka.se

Lättlästcirklar

Reflektioner kring litteratur & social sammanhållning inom Bibliotek Botkyrka 2010-2017

Inledning

Som bibliotekarie har jag alltid intresserat mig för de olika roller ett folkbibliotek kan ha i sitt lokalsamhälle. Ett tema som i ökande utsträckning väckt mitt intresse är bibliotekets roll för social sammanhållning. Medieforskaren Jesper Strömbäck skriver om detta begrepp: "Ett samhälle präglad av social sammanhållning utmärks av att människor känner gemenskap med och tillit till varandra, av att de upplevda avstånden och konflikterna mellan grupper är små, och av att toleransen för olikheter är stor".¹ Att betrakta ett folkbibliotek i ljuset av sådana formuleringar kan väcka många och varierade associationer. I denna text har jag valt att närma mig ämnet utifrån beskrivningar av fem verksamheter som jag arbetade med inom Bibliotek Botkyrka mellan åren 2010 och 2017. Lättläst litteratur och samtal hade en central roll i samtliga dessa. Mitt sätt att närma mig frågan om social sammanhållning utgår således från reflektioner kring litteratur, läsfrämjande och inte minst delade läsoplevelser. På vilka sätt kan gemensam läsning bidra till social sammanhållning? Till stöd i dessa reflektioner har jag använt litteraturvetaren Louise M. Rosenblatts teorier kring estetisk läsning.

Social sammanhållning är i stor utsträckning en fråga om jämlikhet. Jag har valt att diskutera två aspekter av jämlikhet – litteracitet och hälsa – i relation till två av folkbibliotekens prioriterade målgrupper: "personer med annat modersmål än svenska" och "personer med funktionsnedsättning". I de verksamheter som jag beskriver ingår alla i minst en av dessa grupper. Väldigt många ingår i båda. Orsaken till att jag väljer att föra in dessa breda resonemang i en text som primärt handlar om gemensam läsning är att det bidrar till ett tydligare lokalt sammanhang. Botkyrka är ingen jämlik plats. När det gäller frågan om litteracitet hänvisar jag till PIAAC-studien från 2014. Även om jag betraktar litteracitet som

¹ Hämtat från en powerpoint-presentation, men citatet är snarlikt författarens diskussion i texten *Social sammanhållning och medieanvändning*. Strömbäck (2015), s. 2.

något betydligt mer komplext och genomgripande än blott en *mätbar färdighet* visar dessa resultat ändå på relevansen att arbeta språkutvecklande. Folkbiblioteken har i detta avseende stor potential, inte minst eftersom de så starkt betonar läsning som kreativ process. Den andra aspekten av jämlikhet som tas upp är hälsa. Även om den generella folkhälsosituationen i Sverige är god, särskilt ur ett internationellt perspektiv, finns det en oroande utveckling mot ökande skillnader i hälsa mellan olika grupper i samhället.² För att sätta detta i relation till folkbibliotekens arbete tar jag stöd av Nationella folkhälsokommittén. De betonar samhällseliga insatser som syftar till minskad isolering, ensamhet och otrygghet, och lyfter i detta sammanhang särskilt fram kulturverksamhet.

Trots att jag tar hjälp av en del teoretiska begrepp hoppas jag att detta inte ska föra fokus från det som i slutändan är mest centralt, nämligen möten mellan läsare. Mina reflektioner kring folkbibliotekens uppdrag – må det röra läsfrämjande, lättläst, uppsökande verksamhet eller samarbeten – är alla underordnade det faktum att det är de enskilda människorna som är av störst betydelse. Vänder jag blicken inåt inser jag att det i stor utsträckning var litteraturen som gjorde mig till bibliotekarie. Som bibliotekarie har jag under flera år försökt att bidra till läsoplevelser hos människor som i väldigt många avseenden är väldigt olika varandra. Vi har haft skilda anletsdrag, vi har läst och talat på skilda sätt, och inte minst har våra liv och livsvillkor sett väldigt olika ut. Ändå har just läsningen av litteratur blottlagt att dessa skillnader så ofta låter dölja något som vi delar: en längtan efter gemenskap med varandra.

Social sammanhållning & folkbibliotekens arbete med litteratur

De svenska folkbibliotekens tillkomst är på många sätt svar på de konflikter som präglade det moderna samhällets framväxt. När Valfrid Palmgren i september 1911 publicerade den text som kom att få stor betydelse för folkbibliotekens framväxt, *Förslag om det allmänna biblioteksväsendet i Sverige*, existerade inte allmän rösträtt i Sverige. Fattigdomen var utbredd och kvinnors ställning svag. En genomgripande industrialisering var inledd och samhället präglades av oro, sociala slitningar och kamp för utökade rättigheter. När Valfrid Palmgren således argumenterar för ett allmänt biblioteksväsende i Sverige gjorde hon det delvis i en kontext av framväxande bildningsrörelser, men också som ett svar på frågan om landets *sociala sammanhållning*. Hon skriver: "Men det är icke blott en samlingsplats för såväl barn, ungdom och äldre, som det allmänna biblioteket kan och bör blifva. Det kan och bör vara ett sammanhållande band mellan samhällets alla invånare".³ Idén om biblioteket som en förenande mötesplats är således inte ny. Den är tvärtom inskriven i dess ursprung. En aspekt av social sammanhållning är jämlikhet. I dagsläget utmanas den sociala sammanhållningen av en ökande ojämlikhet i samhället. Då biblioteken svårligen kan förändra de strukturer som är verksamma, återstår att *rikta* verksamheten på ett sätt som kan få en utjämnande effekt, om än på de enskilda personernas nivå.

Ett sätt att rikta verksamheten är att bredda intresset för litteratur. Förmedling av litteratur utgör om inte en kärna så i alla fall en huvudsaklig verksamhet för biblioteken. Bibliotekens rötter är fast förankrade i skriftspråket. Att skriftspråk och litteracitet i *bredare bemärkelse* är av intresse för biblioteken är uppenbart av exempelvis IFLA/Unescos folkbiblioteks-manifest, där det slås fast att det är en uppgift för biblioteken att "stödja och delta i

² Folkhälsomyndigheten (2018), s. 9.

³ Palmgren (1911)

läskunnighetsfrämjande aktiviteter och program för alla åldersgrupper, samt vid behov ta initiativ till sådan verksamhet”.⁴ Trots detta är det likväl sant att skrifter av just *litterär*⁵ karaktär intar en särställning. I Bibliotekslagen utgör uppgiften att ”främja litteraturens ställning” det första exemplet på hur biblioteken ska verka för det ”demokratiska samhällets utveckling”.⁶ Inte minst genom sitt arbete med litteratur kan biblioteken verka för social sammanhållning. Att bredda tillgången till litteratur handlar inte enbart om att främja kulturellt kapital genom att skapa förutsättningar till jämlik tillgång till något som värderas högt och har hög status i samhället. Snarare handlar det om att verka för upplevelser som är *specifika* för just litteratur. Den inflytelserika amerikanska litteraturvetaren Louise M. Rosenblatt skiljer läsning av litteratur från andra former av läsning genom att upprätta ett kontinuum mellan det hon kallar *estetisk* respektive *efferent* läsning.⁷ Om efferent läsning kännetecknas av att läsaren ”för bort” något från texten, dvs. förstår och lär sig av dess innehåll, handlar estetisk läsning istället om transformativa transaktioner mellan läsarens livsvärld och det litterära verket, i vilka affektiva aspekter får fundamental betydelse. Rosenblatt menar att litteratur, liksom andra konstarter, ”tillfredsställer en rad olika mänskliga behov och påverkar alla människans personliga och sociala erfarenheter”.⁸ Litteraturen hjälper oss att på ett djupgående plan förstå oss själva och vår värld: ”Ett stort konstverk kan ge oss möjlighet att känna på ett djupare och rikare sätt, att mer fullständigt uppfatta innebörden av våra upplevelser, än vad de inskränkta och splittrade livsvillkoren erbjuder”.⁹ För Rosenblatt har litterära läsprocesser djupgående mellanmänskliga implikationer, inte minst på grund av de sociala insikter som de kan utveckla. Betraktar vi litteratur på detta sätt handlar bibliotekens läsförmedlande arbete kanske mer än någonting annat om att skapa tillfällen där läsarens känsleregister och sinne för mänsklig erfarenhet kan vidgas.

I Bibliotekslagen utgör ”personer som har annat modersmål än svenska” och ”personer med funktionsnedsättning” två prioriterade målgrupper. Relationen mellan dem och social sammanhållning är allt annat än okomplicerad. Detta beror på att de präglas av en oerhörd heterogenitet, och att det i själva verket är nästintill omöjligt att tala om dem i termer av sammanhållande grupper. Likväl kan de utgöra en meningsfull startpunkt. En orsak till detta är att de ”sticker ut” när vi studerar dem statistiskt i relation till två aspekter av jämlikhet som är relevanta för folkbibliotekens arbete – litteracitet och hälsa. När det gäller ”personer som har annat modersmål än svenska” får vi aldrig glömma gruppens mångfald, inte minst då många är födda och uppvuxna i Sverige. Om vi ser till den vuxna svenska befolkningen i dess helhet finns dock en bekymmersam skillnad mellan grupperna utrikes och inrikes födda med avseende på litteracitet. Enligt den omfattande PIAAC-studien¹⁰ från 2014 framkommer att 42 procent av utrikes födda har ”otillräckliga” läsfärdigheter, medan motsvarande andel för inrikes födda endast är 7 procent.¹¹ Viktigt i sammanhanget är att mätningarna bedömer

⁴ IFLA:s/Unescos folkbiblioteksmanifest (2014)

⁵ I denna text har jag medvetet valt att likställa begreppet litteratur med begreppet skönlitteratur. Detta är inte utan problem, men jag väljer ändå att göra det, inte minst för att göra texten mindre otymplig.

⁶ Bibliotekslag (2013:801) (2013)

⁷ Rosenblatt (2002), s. 41.

⁸ Ibid.

⁹ Rosenblatt (2002), s. 44.

¹⁰ I PIAAC definieras läsfärdighet ”som förmågan att förstå, värdera och använda skriven text för att delta i samhället, så sina mål och utveckla sina kunskaper”. SCB (2013), s. 13.

¹¹ Eriksson & Larsson (2014)

svenskspråkiga läsfärdigheter. De är därmed inte så relevanta i samband med mångspråkig biblioteksverksamhet. Mer meningsfulla är de dock om vi ser till svenskspråkigt arbete gentemot exempelvis nyanlända, korttidsutbildade, och personer som levit i relativ social isolering i det svenska samhället. Ett riktat arbete har betydelse, inte minst eftersom det kan öppna upp nya och friare domäner i den svenska språkanvändningen, bortom arbetslivets fordringar.¹²

På samma sätt som ”personer som har annat modersmål än svenska” är det nästintill omöjligt att tala om ”personer med funktionsnedsättning” som en grupp. Funktionsnedsättning definieras av Socialstyrelsen som nedsättning av ”fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga”, vilken beror på ”medfödd eller förvärvad skada”.¹³ Begreppet inkluderar med andra ord en oerhörd mängd tillstånd – allt från en tillfällig hörselnedsättning till svårare former av autism. Trots variationer är det dock relevant att notera att personer med funktionsnedsättning uppger att de generellt har sämre hälsa än övrig befolkning.¹⁴ Gruppen upplever större psykisk ohälsa och deltar dessutom i färre sociala aktiviteter. Nationella folkhälsokommittén skriver om dessa resultat: ”En betydande del av den sämre hälsan beror inte på funktionsnedsättningen i sig, utan kan troligen förklaras av välkända riskfaktorer för ohälsa kopplade till livsvillkor”.¹⁵ Detta betyder att situationen skulle kunna förbättras genom samhällsinsatser. Då frågan om litteracitet är tydligt kopplad till bibliotekens uppdrag är kopplingen till hälsa inte lika uppenbar. Betraktar vi litteratur i ljuset av exempelvis Rosenblatts beskrivningar är det dock inte överraskande att notera att Nationella folkhälsokommittén betonar samhälleliga insatser som syftar till minskad isolering, ensamhet och otrygghet, och i detta sammanhang särskilt lyfter fram kulturverksamhet. Litteraturens förmåga att skänka mening och välbefinnande har helt enkelt stor potential i folkhälsoarbetet.

Att länka ihop två aspekter av jämlikhet till skilda prioriterade målgrupper är inte oproblemiskt. Exempelvis kan det vara riskabelt att utgå från *effekter av ojämlikhet* i det läsfrämjande arbetet rent generellt. Om människors ”brister” hamnar i fokus kan de jämlika möten som krävs för ett framgångsrikt läsfrämjande äventyras. Dessutom överlappar dessa i sig heterogena grupper varandra på väldigt komplexa sätt. Slutligen är ingen någonsin identisk med en grupp. Vi är alla människor av ”kött och blod”. Trots allt detta är det viktigt att beskriva mönster. Det hjälper oss att förstå *varför* verksamheten bör riktas. Det hjälper oss också att närma oss frågan om *hur* den kan riktas. Vi blir mer medvetna.

Platsen Botkyrka & dess sociala sammanhållning

Mellan januari 2010 och augusti 2017 arbetade jag som bibliotekarie i Botkyrka i södra Stockholm. Främst arbetade jag på biblioteken i Hallunda och Fittja. Både Hallunda och Fittja ligger i Botkyrkas norra delar och utgörs av så kallad miljonprogramsbebyggelse. Från att ha varit en lantlig del av i utkanten av Stockholm förvandlades områdena i norra Botkyrka i början av 70-talet till monument över Sveriges snabba urbanisering och modernisering.

¹² Att främja de former av litteracitet som kan förknippas med läsning av litteratur kan dock inte vila på ett antagande att någon skulle sakna litterär estetisk förmåga. Tvärtom är utgångspunkten snarare att den kan intensifieras och utvecklas i ytterligare ett språk.

¹³ Folkhälsomyndigheten (2015)

¹⁴ Socialstyrelsen (2018)

¹⁵ Folkhälsomyndigheten (2015)

Redan från början blev det områden för människor som var nya i staden. Invånarna kom överallt ifrån, och mestadels rörde det sig om arbetare. Över 40 år senare är mycket sig likt. Områdena har dock med tiden blivit allt mer interkulturella, och idag talas det över hundra språk i kommunen. Utanför Botkyrka är det ofta just dessa miljonprogramsområden som förknippas med kommunen. Botkyrka är dock ganska stort (90 000 invånare) och präglas i själva verket av stor områdesmångfald, med allt från landsbygd i Grödinge och vidsträckt villaområden i Tullinge till just storskaliga flerfamiljshus i Tumba och norra Botkyrka. Sammantaget är Botkyrka en av Sveriges mest segregerade kommuner. En undersökning som Dagens Samhälle gjort visade exempelvis att Botkyrka är Sveriges mest segregerade kommun med avseende på fördelningen mellan personer med utländsk respektive svensk bakgrund, så kallad etnisk segregation.¹⁶ Om den etniska segregation betraktas i ljuset av andra faktorer är det tydligt att Botkyrka har åtskilliga utmaningar när det gäller social sammanhållning. Den offentliga statistiken visar exempelvis att samvariationen mellan å ena sidan andel utländsk bakgrund och å andra sidan inkomstnivå, utbildningsnivå och arbetslöshet är mycket hög.¹⁷ Invånarna i norra Botkyrka har avsevärt sämre ekonomi och svårare arbetsituation än invånarna i kommunens södra delar. I samtliga kommundelar har män högre inkomster än kvinnor. Men vid jämförelse mellan områden tjänar exempelvis en kvinna i Tullinge i genomsnitt 100 tusen kronor mer per år än en man i Fittja.¹⁸ Oroväckande är att inkomstskillnaderna mellan områdena ökar och att kommunen på så sätt ytterligare dras isär. När det gäller de uttryck för ojämlikhet som jag nämnde tidigare – litteracitet och hälsa – är det troligt att det förstnämnda i stor utsträckning har att göra med vistelsetid i Sverige, utbildningsbakgrund och arbetsituation.¹⁹ När det gäller hälsosituationen tycks utbildningsbakgrund och kön vara mest avgörande. I samtliga kommundelar har kvinnor sämre hälsa än män, och i en jämförelse mellan områdena har invånarna i kommunens norra delar sämre hälsa än invånarna i de södra. I Folkhälsomyndighetens årsrapport från 2018 pekas utbildningsbakgrund ut som en avgörande parameter för sådana skillnader inom folkhälsa.²⁰ Även i detta avseende är utvecklingen oroväckande, då skillnaderna på nationell nivå mellan olika utbildningsgrupper har ökat de senaste tio åren. Rapporten visar även att psykisk ohälsa är ett fortsatt stort folkhälsoproblem, särskilt bland kvinnor.

Det finns en stark tendens att peka ut orter som Fittja och Hallunda som samhällsproblem – som "utanförskapsområden". De beskrivs som både symptom och orsak till ojämlikhet, och framställs inte sällan som ett hot mot städernas eller rentav landets sociala sammanhållning. Förutom att en sådan beskrivning är stigmatiserande vittnar den även om ett maktspråk, som vill förflytta systemiska problem till avgränsade lokalområden: "de" har problem, inte "vi". Istället bör en analys av stadens sociala sammanhållning fokusera på maktförhållanden mellan olika områden. I ett sådant sammanhang är det till exempel intressant att notera att de allra rikaste områdena är mest homogena och således starkt bidrar till den ekonomiska boendesegregationen.²¹ Intressant är även att den etniska boendesegregationen i sin tur främst tycks drivas av så kallad "white flight" eller "avoidance".²² Då ekonomisk och etnisk

¹⁶ Via TT (2016)

¹⁷ Arkhede & Solevid (2017), s. 34.

¹⁸ Botkyrka kommun (2018)

¹⁹ SCB (2013)

²⁰ Folkhälsomyndigheten (2018)

²¹ Urban (2018), s. 103.

²² Urban (2018), s. 88.

segregation sammanfaller på ett illavarslande sätt i Sverige bidrar kulturgeograferna Roger Andersson och Irene Molina med ett värdefullt perspektiv. De menar att etnisk boendesegregation bör ses som ett uttryck för "maktordningar baserade på klass och i föreställningar om etnicitet eller "ras", det vill säga strukturell diskriminering".²³ Staden håller allt mer samman genom uppdelning, splittring och olikheter – och i Botkyrka liksom i Storstockholm generellt blir ojämlikheten allt synligare.

Mitt arbete med lättlästcirklar

Jag anställdes som bibliotekarie i Botkyrka för att utveckla samarbetet med SFI (Svenska för invandrare). Efter en tid flyttade all kommunal vuxenutbildning till Tumba. Detta gav mig stora möjligheter att experimentera fram ett nytt innehåll i min tjänst. Trots förändringar och variationer gav dock ett fortsatt fokus på *vuxnas lärande* en kontinuitet till mina år som bibliotekarie i Botkyrka. I ett stort antal verksamheter har lättläst litteratur haft en framskjuten eller central plats. Fem sådana exempel tas upp här. Samtliga kan kallas lättlästcirklar, även om de skiljer sig mycket åt sinsemellan. En utgångspunkt har varit att utgå från olika läsares intressen och förutsättningar. Forskning om läsinlärningsprocessen betonar allt mer betydelsen av det sociala och kulturella sammanhang i vilken läsutveckling sker, och inte minst i arbetet med läsovana har jag personligen upplevt att det är fruktbart att utgå från just läsningens sociala aspekter.²⁴ Bokcirklar och andra läsgrupper är exempel på verksamheter som tar fasta på detta. I sina traditionella former når sådan läsning ofta personer som redan är intresserade av läsning och litteratur. I mitt arbete att nå utanför denna krets har jag därför fokuserat på att hitta bra samarbetspartners. Jag har även experimenterat en hel del med formerna. Gemensamt för de flesta verksamheter är dock att högläsning av lättläst litteratur haft en bärande roll. Då högläsning har bidragit till att accentuera den sociala dimensionen har den lättlästa litteraturen bidragit till att hålla ihop gruppen genom att skapa mer jämlika förutsättningar. När det gäller personer med annat modersmål har verksamheterna delvis svarat mot en vilja att utveckla sin svenska. I dessa fall har lättläst hjälpt att skapa flyt i läsningen och möjliggjort samtal som alla kunnat delta i. Litteratur har på så sätt fått större utrymme än språkliga detaljfrågor. I mitt arbete gentemot exempelvis vuxenpsykiatri och äldreomsorg har valet av litteratur delvis gjorts med hänsyn till att läsning kräver avsevärd koncentration. Orsaker till ihållande koncentrations-svårigheter kan variera, men inte minst olika former av ohälsa kan ha en negativ effekt på vår förmåga att koncentrera oss. Lättlästa texter kan då fungera som ett sätt att såväl träna som att hålla igång läsning.

Bokcirkel på Hallunda bibliotek

Den första lättlästcirkeln startade jag under hösten 2010 i Hallunda. Jag visste inte riktigt hur jag skulle gå tillväga och fick testa mig fram. Detta innebar att upplägget för min första bokcirkel liknade en "vanlig" bokcirkel på bibliotek, dvs. att läsningen skedde hemma och diskussionerna i efterhand på biblioteket. I stor utsträckning fann jag intresserade personer vid hyllan för lättlästa böcker. Gruppen bestod av deltagare från bland annat Nigeria, Venezuela, Kina, Etiopien och Polen. Även om gruppen hade en stabil kärna var gränserna öppna: några deltagare föll ifrån och några tillkom under det halvår som verksamheten pågick. Gemensamt var en vilja att förbättra sin svenska genom läsning. Med undantag av en deltagare, som bott i Sverige i tjugo år, var deltagarna nyanlända. De flesta hade en längre

²³ Urban (2018), s. 90.

²⁴ Andersson (2015), s. 68.

utbildning, ofta upp till universitetsnivå, och ett stort intresse för läsning. Tillsammans läste och diskuterade vi bland annat *Kejsarn av Portugallien* av Selma Lagerlöf, *Jane Eyre* av Charlotte Brontë, och *Ondskan* av Jan Guillou. Viljan att förbättra sin svenska och intresset för läsning skapade tillsammans ett oerhört engagemang i gruppen. Samtalen sprakade av känsla, inte minst när vi diskuterade *Kejsarn av Portugallien*. Under bokcirkelns gång lärde gruppens deltagare känna varandras inre liv på ett sätt som vida överskred det vardagliga samtalet, och det var spännande att bevittna hur gruppen gjorde sitt yttersta för att uttrycka komplexa intellektuella och känslomässiga resonemang med den svenska som de behärskade.

En intressant fråga som aktualiserades i detta arbete var frågan om lättläst och litterär kvalitet. Ofta hörs argumentet att lättläst litteratur är undermålig. Den beskrivs som ofullständig, onyanserad och innehållsfattig. Ofta stämmer det att ett pedagogiskt syfte överskuggar litterära ambitioner. Det är dock viktigt att notera två saker. För det första har utgivningen breddats och kvaliteten förbättrats de senaste åren. Medvetenheten om att lättlästa böcker har en stor publik, samt fyller en viktig roll som "bro" eller "brygga" till mer avancerad läsning, har fått allt fler författare att intressera sig för lättläst. För det andra är lättläst litteratur skriven för att vara anpassad till skilda läsares förutsättningar och nivå. Den placerar på så sätt läsaren i centrum på ett sätt som annars är ovanligt i litteratur för vuxna. Att bedöma litterär kvalitet kan därmed vara vanskligt. Det blir exempelvis problematiskt att avfärda en bok som visar sig kunna öppna upp för rika estetiska upplevelser hos någon som normalt läser med svårighet. Därför blir det, exempelvis för en bibliotekarie, lättare att bedöma kvaliteten i möten med andra läsares upplevelser. En lättläst bok missar onekligen sitt mål om läsaren upplever sig "fördummad" eller "underskattad", men träffar rätt när den stimulerar och motiverar till läsning som kreativ process, och särskilt till en estetisk läsnings "transformativa transaktioner mellan läsarens livsvärld och det litterära verket". Redan under min första bokcirkel kom jag i kontakt med dessa svårigheter. Personligen upplevde jag exempelvis att Johan Werkmästers bearbetning av Jan Guillous bok *Ondskan* var undermålig. Det visade sig dock att majoriteten av gruppen upplevde läsningen på motsatt sätt. De diskussioner som den gav upphov till var allt annat än torftiga. Det går förvisso att argumentera för att det var relevansen i olika teman - maskulinitet, klassamhället, ensamhet, etc. - som gav upphov till detta engagemang. Det vore dock en förenkling. Jag upplevde att berättelsens framställning i allra högsta grad bidrog till såväl engagemang som rikedom på perspektiv i tolkningen. Frågan om litterär kvalitet är mångbottnad och komplex, men inte minst när det gäller lättläst tycker jag att den brittiska Reader Development-rörelsen bidrar med en angelägen perspektivförskjutning: *från kvaliteten på boken till kvaliteten på läsoplevelsen*.²⁵

Samarbete med Verdandi i Fittja

Under 2011 började jag experimentera med högläsningbaserade verksamheter. Jag ville nå personer som normalt befann sig långt ifrån det läsfrämjande arbetet, och började successivt utveckla ett intresse för målgruppen "kortutbildade vuxna med annat modersmål än svenska". Detta är en viktig grupp, inte minst eftersom bristande möjligheter att läsa och

²⁵ Andersson (2015)

skriva väl på sitt modersmål kan försvåra inläringen av ett nytt språk.²⁶ Mina första insatser gjordes 2013 genom en uppsökande verksamhet i samarbete med föreningen Verdandi. Gruppen bestod av fem kvinnor. De tillbringade mycket tid i Verdandis lokaler på Krögarvägen i Fittja, där de hjälpte till med städning och matlagning, samt arbetade i en ateljé med att tillverka mattor enligt kurdisk hantverkstradition. Ingen hade besökt biblioteket, trots att det endast ligger ett par hundra meter ifrån föreningslokalen. För att vi skulle få en chans att lära känna varandra tillbringade jag ett par timmar med dem innan vi började läsa. Samtliga deltagare var födda i Turkiet, men hade bott i Fittja i över 20 år. Det rörde sig således inte om nyanlända, utan om personer som bott i kommunen under lång tid och vars barn är uppväxta i Fittja. Vissa hade en del svensk arbetslivserfarenhet, andra hade det inte. Två av deltagarna hade aldrig gått i skolan, med undantag av några månader i SFI. En av deltagarna hade gått motsvarande upp till högstadiet i Turkiet och de andra hade gått mellan tre och fem år i skola. Deras kunskaper i svenska var mycket begränsade. Tillsammans läste vi under tre månaders tid den så kallade "nivå 1"-versionen av Sara Wadells bok *Noors trädgård*. Vi turades om att läsa högt och ibland, i mån av tid, var även föreningens föreståndare med. Dessa tillfällen var mest givande, eftersom hon kunde hjälpa till med översättning och tolkning. Jag märkte snabbt att de flesta i gruppen klarade av själva avkodningen. Istället var det läsprocessens andra huvudmoment som skapade svårigheter – förståelsen. De förstod många av orden, men hade däremot enorma svårigheter med syntax. Det var hur orden kombinerades i meningar som orsakade problem, och läsoplevelsen riskerade därför hela tiden att fullständigt kollapsa. Visst stöd fick vi av Peter Bergtings illustrationer. Trots stora utmaningar hade vi dock väldigt roligt när vi läste. Vi gjorde onekligen vårt bästa för att kommunicera kring bokens innehåll. Ändå var det en frustrerande upplevelse att på ett så tydligt sätt utelämnas till sina pedagogiska förmågor och oförmågor. Det hände att jag kände ett starkt tvivel, och det fanns en demoraliserande misstanke att det endast var jag som fick ut något av verksamheten.

Mer än kanske någon annan verksamhet som jag varit involverad i drog samarbetet med Verdandi frågan om bibliotekens läsfrämjande uppdrag till sin spets. Vad innebär det att göra ett bra läsfrämjande arbete, särskilt om mångfalden och komplexiteten inom de prioriterade målgrupperna tas med i beräkningen? Exempelvis är det tydligt att en bärande del av Kulturrådets definition av läsfrämjande – "att göra läsare av läskunniga"²⁷ – i värsta fall kan lägga sig i vägen som en ursäkt att inte göra något alls för vissa grupper som inte besöker biblioteket. I många fall relaterar "läskunnighet" och "läsare" till varandra på ett allt för nära och sammanblandat sätt för att det ska vara meningsfullt att skilja dem åt. Det är förvisso sant att bibliotekarier inte kan förväntas bli språklärare. Däremot är det fullt möjligt att utveckla kreativa metoder som möjliggör ett framgångsrikt arbete även utifrån ett bibliotekarietperspektiv. Exempelvis är högläsning med stöd av bilder en utmärkt utgångspunkt. En lärdom jag gjorde var även betydelsen av ett gott samarbete. Hade exempelvis föreningens föreståndare kunnat vara med och översätta hade kvaliteten i verksamheten höjts avsevärt. Detta är resursfrågor som måste lösas i förväg. En konkret lösning hade varit att ge henne ett arvode, hämtat exempelvis från programbudget eller externa projektmedel.

²⁶ Om vi ser till deltagande i SFI kan vi idag se att gruppen kortutbildade växer i omfattning. Av de 102 434 deltagare som studerade på SFI 2011 uppgav exempelvis 14 409 att de har mindre än tre års skolbakgrund. År 2017 var siffran 17 408 av 221 659. Mail från SCB (2018)

²⁷ Andersson (2015)

Att erhålla kunskap om lättläst handlar i mycket stor utsträckning om att erhålla kunskap om läsare. En insikt som växte sig allt starkare i mötet med Verdandis deltagare var exempelvis hur relativt begreppet är. *Noors trädgård* är skriven på en väldigt enkel nivå, men utgjorde likväl en mycket stor språklig utmaning för gruppen. För mig blev det än mer tydligt att möten med läsare som av olika skäl behöver lättläst är nödvändigt om vi vill utveckla förmågan att värdera, förmedla och även fullt ut *förstå* lättläst litteratur. Trots att det fanns brister i mitt samarbete med Verdandi gav det positiva effekter, även vid sidan av ökad förståelse. Ett exempel är gruppens besök på biblioteket, i samband med en av Fittja biblioteks familjelördagar. Deltagarna blev så pass positivt överraskade av den inbjudande stämning som rådde att flera av dem snabbt ringde till barn och barnbarn för att locka dem att delta.

Uppsökande verksamheter på Bryggan & Tornet i Norsborg²⁸

Som framkom i exemplet med Verdandi är bibliotekens räckvidd begränsad. Samarbeten av olika slag utgör därför viktiga medel för att nå ut bredare. Samarbete är dock mångtydigt och kan avse väldigt skilda ting. Marlene Asselin och Ray Doiron skriver i boken *Linking Literacy and Libraries in Global Communities*: "...social justice needs to be at the core of what the library does", och att det därigenom måste engagera sig i grannskapet - "moving as far as possible towards co-production of service provision".²⁹ Att samarbeten bör innebära ett medskapande bidrar till en viktig precisering. Ett konkret exempel på sådana samarbeten är uppsökande verksamhet. Alla har inte möjlighet att ta sig till biblioteket. Orsakerna till detta kan vara exempelvis fysiska eller psykologiska hinder. I Bibliotekslagen står det att "biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla" och därigenom är det tydligt att uppsökande verksamhet utgör kärnverksamhet. I de fall där uppsökande samarbeten verkligen innebär ett medskapande sker någonting viktigt: genom mötet mellan olika yrkesgrupper, kompetenser och erfarenheter breddas och berikas den läsfrämjande kompetensen, inte minst då det skapar möjligheter att lära känna ofta utsatta invånare i det område där biblioteket ligger. Jag önskar därför att samarbetet med Verdandi hade präglats mer av ett utvecklat medskapande. Två samarbeten som var mer lyckade ur detta perspektiv var med andra kommunala aktörer. Under olika perioder mellan 2015 och 2016 höll jag en lättlästcirkel på Bryggan, en öppen träfflokal i Norsborg för vuxna med psykisk funktionsnedsättning, och under våren 2017 besökte jag tillsammans med en kollega äldreboendet Tornet i Norsborg för gemensamma högläsningstunder.

Särskilt intressant var samarbetet med Bryggan i Norsborg centrum. Även detta var en högläsningbaserad verksamhet med poesi och mestadels lättläst litteratur.³⁰ Jag besökte dem en förmiddag varannan vecka, och vid varje tillfälle medverkade en terapeut. Det var en öppen verksamhet, vilket innebar att deltagargruppen kunde variera från gång till gång. Ibland var vi bara tre eller fyra stycken, ibland kunde vi vara uppemot femton. Somliga kom

²⁸ Norsborg är en ort som ligger i direkt anslutning till Hallunda. I praktiken är de helt och hållet sammanbyggda.

²⁹ Asselin & Doiron (2013)

³⁰ I efterhand har jag förstått att den form som jag började experimentera med i samarbetet med Verdandi och senare tog vidare i andra verksamheter, exempelvis den på Bryggan, ibland påminner om *Shared Reading*, en särskild metod för läsfrämjande. Formen för Shared Reading är enkel: en grupp samlas kring en text som de läser högt för varandra och samtalar kring. Enligt den brittiska organisationen The Reader, som utvecklat begreppet, har Shared Reading djupgående effekter för deltagarna – såsom "improving well-being, reducing social isolation and building strong communities". The Reader (2018). Det är stora ord, som jag ändå kan relatera till, inte minst i relation till samarbetet med Bryggan.

endast en gång, andra var i stort sett med vid varje träff. Gemensamt var att deltagarna hade plågats av psykisk ohälsa, de flesta under väldigt lång tid, ofta decennier. Många var väldigt bräckliga. Det var därför en trygghet för mig att det fanns en terapeut närvarande som kände alla i gruppen. De flesta var utrikes födda, men en stor majoritet hade bott i Sverige en längre tid. Tillsammans läste vi texter av väldigt varierad karaktär: allt från klassiker som *Odysseen* av Homeros och dikter av Pär Lagerkvist och Karin Boye, till ungdomsböcker som Henning Mankells *Eldens gåta*. Urvalet gjordes i dialog mellan mig och terapeuten, samt i samtal med gruppen. Det var en väldigt varierad grupp och hos ett flertal fanns ett intresse för läsning och litteratur. Många av deltagarna hade dock väldigt begränsad erfarenhet av läsning. Då den gemensamma erfarenheten var psykisk funktionsnedsättning, snarare än ett intresse för litteratur, bidrog formen med högläsning till att skapa en utgångspunkt som var gemensam för oss alla. Att betydelsen av detta inte ska underskattas blev tydligt i samtalen, där min upplevelse var att alla kände att de kunde delta – och även gjorde det. Vid ett flertal tillfällen berättade terapeuten för mig att deltagare öppnat upp sig på ett sätt som annars var ovanligt, och så här i efterhand är det tydligt att gruppen både kände sig trygg och stimulerad. Litteraturen blev en språngbräda och projektionsyta för starka och personliga uttryck för livserfarenhet, sinnlighet och existentiellt sökande. Ändå tyckte jag att det ofta var svårt att bedöma kvaliteten i verksamheten. Detta kan nog delvis förklaras av min ovana att läsa med personer i en sådan extrem utsatthet. Ofta kände jag mig upplyft av verksamheten, men lika ofta upplevde jag en tung känsla av sorg och medkänsla. I slutändan skulle jag säga att litteraturen höll oss samman. En annan intressant aspekt av samarbetet med Bryggan var relationen mellan uppsökande verksamhet och arbetet i disken på biblioteket. Ett flertal deltagare besökte ofta biblioteket och några var rentav stammar. Jag hade dock inte samtalat med någon av dem tidigare, utan mest iakttagit deras närvaro exempelvis vid tidskriftsavdelningen. Att möta dem på Bryggan bidrog därför till en slående kontrast, där läsningen, på många sätt möjliggjord genom samarbetet med terapeuten, skapade förutsättningar för oss att lära känna varandra på ett sätt som hade varit svårt på biblioteket.

En grupp som ofta har svårt att ta sig till biblioteket är de äldre som har så stort vårdbehov att de behöver vara på ett boende. Under våren 2017 besökte jag tillsammans med min kollega äldreboendet Tornet, även det i Norsborg. Samarbetet hade långsiktiga ambitioner och inkluderade både bokdepositioner och högläsningstund en gång i månaden. Tanken var även att vi skulle bistå med teknisk hjälp kring daisy-spelare och talböcker. Trots att vi inte hann utveckla verksamheten så gav den mersmak. Inte minst visade sig gruppen, där ingen var under 80 år, vara väldigt spännande. Jag minns exempelvis att jag häpnade när en av deltagarna, uppvuxen i Norge, på ett levande sätt berättade hur hon som tonåring bevittnade när nazisterna marscherade in i Oslo under våren 1940. Den erfarenhet som fanns i rummet satte saker i perspektiv, om inte annat i ens eget liv. Personal var närvarande vid varje tillfälle, och det bjöds på fika och vid något tillfälle även alkoholhaltig dryck. I all enkelhet skapade personalen något högtidligt över träffarna. Jag och min kollega turades om att läsa texter av väldigt varierad karaktär: allt från lättlästa noveller ur *Julrosen* av Selma Lagerlöf och utdrag ur *Hundraåringen som klev ut genom fönstret som försvann* av Jonas Jonasson, till originalpoesi av bland andra Märta Tikkanen och Karl Vennberg. Känslomässigt var läsningarna varierade och rymde såväl humor som sorg. En lärdom jag gjort under mina år som bibliotekarie är betydelsen av empati. Människor bär mycket inom sig som vaknar till liv genom litteraturen. Jag tror därför att det är viktigt att ta ansvar för att vi bidrar till detta – genom att bekräfta, genom blickar, och även genom tröstande beröring när det känns

påkallat. Att arbeta med gemensam läsning kräver lyhördhet. Högläsning handlar inte om stora åthävor och show, utan snarare om subtila känslor och tvetydiga signaler, åtminstone i det yttre. Det är någonting ömtåligt. Det kan därmed uppstå en viss anspänning och osäkerhet. Mer än någonting annat är det dock utvecklande. Detta gäller inte minst oss som leder verksamheten.

Samarbete med Samverkansteamet i Botkyrka

Den kanske mest ambitiösa lästlästcirkel som jag har varit involverad i pågick från hösten 2015 till mitten av december 2016 på Hallunda bibliotek. Under det sista halvåret vidgades verksamheten till att även vara en skrivcirkel ledd av en kollega. Vi träffades en förmiddag i veckan, och upplägget liknade andra verksamheter så till vida att vi läste högt för varandra och samtalade. En skillnad var att vi vid sidan av läsningen även gjorde studiebesök, såg film och gick på teater. Samarbetspartner i detta projekt var Samverkansteamet i Botkyrka, i sig ett samarbete mellan Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Botkyrka kommun och Stockholm län landsting. Deras uppdrag var att samordna insatserna kring personer som stod utanför arbetsmarknaden till följd av mångfacetterad och långvarig ohälsa. Initiativet till läsgruppen kom från en handläggare på Arbetsförmedlingen. I planeringen av deras verksamhet hade hon föreslagit ett samarbete med biblioteket, just eftersom hon hade en personlig övertygelse om att litteratur kan ge goda hälsoeffekter. Hon betonade dess terapeutiska potential.

Under det ett och halvt år som läsningen pågick deltog sammanlagt ett tjugotal personer, vilka samtliga tog del av Samverkansteamets insatser. Många var med under en begränsad period, men ett relativt stort antal var med under hela perioden. Det var i regel mellan åtta och tolv personer i gruppen, och även om nästan alla var kvinnor präglades den av en mycket stor mångfald. Förenande var en svår medicinsk historik – det fanns erfarenhet av att leva med cancer, fibromyalgi och långvariga depressioner – men variationerna var mycket stora, både åldersmässigt och på andra sätt. Samtliga verksamheter som jag skrivit om, fränsett den på Verdandi, har haft deltagare från olika delar av Botkyrka. Det gällde även denna. Bland annat innebar detta att de socioekonomiska variationerna i gruppen var stora, liksom även de språkliga. Några enstaka hade svenska som modersmål, i övrigt fanns exempelvis finska, urdu, tamil, turkiska och arabiska representerat. I gruppen fanns stor religiös mångfald, med såväl ateister som praktiserande muslimer, kristna och buddhister. Även utbildningsspannet var stort – från en forskarasassistent till en person som i vuxen ålder signerat handlingar med fingeravtryck, och det mesta däremellan. Många i gruppen hade ett intresse för läsning, men det fanns även de som valde att vara med främst på grund av att det var en social aktivitet. Gruppen var brokig och ett flertal hade även svårigheter att följa enkla rutiner, såsom att komma i tid. En ovärderlig aspekt av samarbetet med Samverkansteamet var att deras personal var med och läste. De skötte även alla kontakter med deltagarna mellan träffarna, ett stort jobb bara det, och det enda jag behövde koncentrera mig på var själva läsningen och att leda samtalen.

Vi läste *Simma lugnt* av Sofia Bergvall, *Utvandrarna* av Vilhelm Moberg, *En man som heter Ove* av Fredrik Beckman, samt *Mödrar och söner* av Theodor Kallifatides. Kännetecknande för de diskussioner som uppstod till följd av läsningen var en ständig rörelse mellan litterär text och läsarnas egna liv och villkor. Som bland annat även läsforskaren David Paplov iakttagit i sina studier av bokcirkel är detta mycket vanligt. Han kallar denna form av läsning *mimetisk*,

och konstaterar i en egen studie: "This appears to be a preferred way of discussing literary texts across all the reading groups (and perhaps in non-academic reading more generally), involving the readers talking about literature 'as though it were real life'".³¹ Av begripliga skäl handlade därför en del av samtalen om sjukdom. Rena vittnesmål över svåra situationer och trauman förekom. Men det dominerade aldrig samtalen. Istället rörde de sig genom en stor rymd av tankar, erfarenheter och känslor. Inledningsvis uppstod vissa friktioner i gruppen. Dessa upphörde dock i stort sett i takt med att deltagarna lärde känna varandra. Generellt uppstod snabbt en stödjande kultur, där inte minst humor hade stort utrymme. Eftersom gruppdeltagarna hade skilda erfarenheter och relationer till svenskspråkig skrift hjälpte oss den lättlästa litteraturen att etablera en jämbördig utgångspunkt för samtalen. I relation till de ämnen och teman som böckerna behandlade fanns redan en sådan jämbördighet. Hade vi valt att läsa språkligt mer avancerad litteratur hade det varit svårare att få syn på denna, eftersom språkfrågor då hade lagt sig i vägen för de handlingar och teman som stimulerade till just de rörelser mellan liv och litteratur som skapade ett sådant engagemang i samtalen. En deltagare som inledningsvis hade varit väldigt skeptisk till att läsa lättläst ändrade sig snabbt när hon insåg detta, och läste därför originalberättelserna vid sidan om, hemma. För flera av deltagarna skapade likväl även de lättlästa böckerna en hel del språkliga utmaningar. Detta innebar att vi såg flera filmatiseringar, bland annat av *En man som heter Ove*. Vid sidan av att det blev ett stöd för läsförståelsen blev film även i sin egen rätt ett uppskattat inslag.

En minnesvärd period var läsningen av *Utvandrarna*. Den första boken i Vilhelm Mobergs storslagna berättelse om en grupp som lämnar Sverige på grund av fattigdom och religiöst förtryck i mitten av 1800-talet gav ett rikt stoff till gruppen att diskutera. Boken tog lång tid att läsa, och det var sannerligen inte utan utmaningar, inte minst på grund av en viss monoton tendens i den lättlästa versionen. Ibland kändes det tungt att fortsätta. Samtidigt hittade gruppen ständigt nya teman som förnyade engagemanget. Diskussionerna kom att täcka en stor mängd grundläggande mänskliga erfarenheter och frågor. Ledigt rörde sig samtalen mellan flera olika nivåer – på ett sätt som kanske är utmärkande för litteratur var det aldrig någon riktig motsättning, utan snarare en berikande spänning, mellan samhällliga och historiska perspektiv och det som var enskilt och djupt personligt. Erfarenheter av utvandring, fattigdom och religiöst förtryck; reflektioner kring arbete, jordbruk och industrialisering; tankar om villkor för kvinnor, äldre och barn; och inte minst frågor om frihet och makt över andra och oss själva; fick alla stor relevans i samtalens rörelser mellan de litterära karaktärernas liv och våra egna. En fördel med *Utvandrarna* var dess klassikerstatus. Förutom att den fanns som film gick den under denna period även som teater på Dramaten. Dessa möjligheter utnyttjade vi, och läsningen blev ett tydligt exempel på vad som ibland kallas multimodalt berättande, dvs. berättande genom flera olika estetiska uttryck, såsom litteratur, film och musik. De olika uttrycken förstärkte varandra, exempelvis när det gäller begriplighet. Om bokens språk var lättare att förstå än den utpräglade dialekt som fanns i filmen, hjälpte oss filmen å andra sidan med att skapa större förståelse för miljöerna och platserna, och inte minst karaktärerna, som fick verkliga ansikten. Särskilt för de som läste med svårighet hade filmen betydelse. För att göra tiden då boken utspelar sig mer konkret gjorde vi även ett studiebesök på torpet Lugnet, belägen i Norsborg och byggd i början av 1800-talet. Det bidrog till en större känsla för berättelsen samtidigt som det ökade kännedomen om den plats där många av gruppens deltagare bodde. Stort intryck gjorde

³¹ Peplow (2017), s. 9.

även teateruppsättningen. För nästan alla var det första besöket på Dramaten, och för många dessutom det första teaterbesöket överhuvudtaget. Föreställningen bidrog till helhetsupplevelsen, inte minst eftersom den till viss del återberättar med hjälp av musik och danskoreografi. Dessutom hade den ett mycket intressant slut, som på ett omedelbart sätt knyter Vilhelm Mobergs 70 år gamla roman till dagens situation. Den avslutas med att utvandrarerna stiger i land i Amerika. När de vända från publiken rör sig in mot sitt nya land släcks scenen sakta ned och en kuliss i scenens bakre del tänds. På kulissen projiceras en video av dagens Stureplan. Folk ses stressa förbi, upptagna av sitt. Innan ridån slutligen går ned ser vi utvandrarernas siluetter sakta närma sig detta stämmiga torg i samtidens Sverige, beslutsamma men något tvekande. Effekten av detta slut förstärktes när vi kom ut på Dramatens trappa. Innan vi hann samla oss omringades vi av personer med pappmuggar framsträckta. Dessa personer, som korsat flera gränser för att komma till Östermalm, behövde pengar för att överleva.

Efter samarbetet med Samverkansteamet gjorde jag en ganska grundlig utvärdering. Bland annat gjorde jag ett tiotal intervjuer, med såväl deltagare som samarbetspartners. Stärkt självkänsla, ökat intresse för läsning och förbättrat välmående var bara några av de positiva effekter som deltagarna hade upplevt. Kanske störst intryck gjorde innehållet i ett mail som en av deltagarna skickade, där hon beskrev vad verksamheten hade betytt för henne på ett mänskligt plan:

För mig har det tagit udden av det mesta av känslan av främlingskap inför människor med andra kulturer och religioner och jag ser tydligare människan bakom tycker jag. Det är ju inte särskilt ofta jag som svensk har djupare samtal med människor från Mellanöstern och Asien. Nu ser jag inte invandrare framförallt som exotiska och oåtkomligt annorlunda i tänkesätt utan jag ser på dem med en starkare känsla av igenkänning också trots olikheterna. Jag känner mig faktiskt mer mänsklig.

Och vidare:

Egentligen är det här sättet att sitta och samtala om personliga tankar och erfarenheter svenskar och invandrare tillsammans något som jag drömt om i flera år som ett sätt att bryta isoleringen mellan svenskar och invandrare i samhället. Man får lära känna varann som vanliga människor, det är det som behövs.

Utvärderingen av samarbetet med Samverkansteamet visade mer än något annat att läsning av litteratur är en skapande process. Personalen kunde vittna om att verksamheten orsakade förändringar i deltagarnas liv, inte minst i relation till deras välmående. Citatet visar att gemensam läsning också är skapande i så mån att den bidrar till fördjupade sociala relationer även bortom de barriärer som vi systemiskt bygger in i vårt samhälle. Frågan är om detta hade varit möjligt utifrån någon annan form av läsning än den som Rosenblatt kallar estetisk, dvs. en läsning som så tydligt drar in läsarens egen livsvärld i processen? Jag är försiktigt tveksam. De bokcirklar jag har haft på biblioteket med exempelvis facklitteratur har alla varit givande, men det vore ändå en överdrift att säga att de skapat samma känslomässiga engagemang. Varför är då detta viktigt? Ett svar på den frågan är: utan känslomässigt engagemang kan ingen varaktig gemenskap skapas. I ljuset av bibliotekets läsfrämjande uppdrag är det därför viktigt att tillägga att den viktiga förändringspotential som ligger i möten med litteratur inte hade kunnat tas till vara utan samarbeten. De olika

samarbetspartnernas betydelse för att jag i mikroskopisk men ändå inte obetydlig skala skulle kunna verka i Valfrid Palmgrens anda – att med litteratur bidra till att göra biblioteket till "ett sammanhållande band mellan samhällets alla invånare" – kan inte överskattas. Utan deras deltagande hade jag över huvud taget inte kunnat verka läsfrämjande, i alla fall inte i en så tydlig relation till de prioriterade målgrupper och aspekter av jämlikhet som jag här har velat koppla till bibliotekens uppdrag.

Avslutande reflektioner

Jag har velat visa att folkbibliotekens arbete inte kan frikopplas från sociala förhållanden. Att bredda intresset för litteratur relaterar i allra högsta grad till frågor om jämlikhet och ojämlikhet. Med Botkyrka som exempel och social sammanhållning som övergripande tema har jag genom begreppen litteracitet och hälsa velat visa att det finns goda grunder till att Bibliotekslagen pekar ut vissa grupper som prioriterade. För att finnas för alla måste folkbiblioteken också rikta sin verksamhet. Detta betyder inte att någon i sig skulle vara "viktigare" än någon annan. Snarare är det ett uttryck för ett synsätt som betonar att det är avgörande att vi skapar någonting tillsammans, där alla kan ingå. Ur ett sådant perspektiv blir det viktigt att reflektera kring sin egen roll. I de verksamheter som jag beskriver här har jag mött människor som bibliotekarie med uppdrag att verka läsfrämjande. I ärlighetens namn hade jag inte initialt någon tydlig egen idé om litteraturens betydelse. Under utbildningen i Biblioteks- och informationsvetenskap fick jag med mig en förståelse för folkbibliotekens roll i samhället. Ett studiebesök på Fisksätra bibliotek, där jag träffade dess dåvarande chef Barbro Bolonassos, samt mitt eget uppsatsarbete om folkbibliotekens uppdrag att bidra till att revitalisera det sydsamiska språket, fick under utbildningstiden en starkt formativ effekt på min syn på såväl folkbiblioteken som bibliotekarieryrket. Men vilka roller litteratur kan ha i detta hade jag dock inte riktigt klart för mig. I det avseendet fick jag ingen större hjälp av utbildningen. Istället har det främst varit genom läsning och i möten med läsare som jag successivt börjat få korn på det som jag försöker formulera här. Även samtal med kollegor och den särskilda kontext som Bibliotek Botkyrka utgör har haft stor betydelse.

På sätt och vis är det därför olyckligt att min teoretiska utgångspunkt kring estetisk läsning är väldigt knapphändigt formulerad. Louise M. Rosenblatts teorier och syn på litteratur som "en händelse i en människas liv, som en handling, ett skapande, en eld som närms i mötet mellan en särskild personlighet och en särskild text vid en särskild tidpunkt" förtjänar förstås ett mer grundligt studium. Här har dock en förenklad utgångspunkt fyllt funktionen att betona en fri dimension av läsning, som jag menar sammanfattar min egen upplevelse. Bibliotekarier har inte samma roll som lärare eller terapeuter. Litteratur är inte främst ett verktyg för lärande eller välmående. Istället verkar vi för frivilliga möten med litteratur, där det inte behöver finnas några mål vid sidan av att alla ska ges möjlighet och uppmuntran att utforska såväl sina egna som andras perspektiv på det som litteraturen uttrycker.³² Tydligt är dock att ett sådant sätt att närma sig litteratur, där såväl förväntningar på lärande som välmående får träda tillbaka till förmån för ett fritt möte med en litterär berättelse, ändå bidrar till just detta. Vi gör ett misstag om vi nedvärderar betydelsen av kreativa processer fria från krav. I tider av konkurrens, nyttotänkande och resultatfokus är det viktigare än någonsin att offensivt skapa ett så stort utrymme som möjligt till frågor och tankar kring vilka vi egentligen är, vad vi egentligen känner, och vad vi egentligen vill. Personligen hoppas jag därför att ett dylikt skapande rymmer en väsentlig del av svaret på frågan om de svenska folkbibliotekens framtid.

Litteraturförteckning

Andersson, Jonas (2015). *Med läsning som mål: om metoder och forskning på det läsfrämjande området*. Stockholm: Statens kulturråd.

Arkhede, Sofia & Solevid, Maria (2017). *Mellanmänsklig tillit i en segregerad stad*. Ur: SOM-institutet (2017). *En brokig gemenskap: samhälle, opinion och medier i Västsverige*. Göteborg: SOM-institutet.

Asselin, Marlene & Doiron, Ray (2013). *Linking literacy and libraries in global communities*. Farnham: Ashgate.

Bibliotekslag (2013:801) (2013). http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/sfs_sfs-2013-801/ [2018-10-08]

Botkyrka kommun. *Områdesfakta, Botkyrka statistikportal*. <http://botkyrka.statistikportal.se/omradesfakta/> [2018-10-07]

Eriksson, Anna & Larsson, Lotta (2014). *Läsfärdigheter skiljer stort bland utrikes födda, Välfärd 2/2014*. <http://www.scb.se/sv/Hitta-statistik/Artiklar/Lasfardigheter-skiljer-stort-bland-utrikes-fodda/> [2018-10-08]

Folkhälsomyndigheten (2015). *Sämre hälsa hos personer med funktionsnedsättning*, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2015/mars/samre-halsa-hos-personer-med-funktionsnedsattning/> [2018-10-07]

Folkhälsomyndigheten (2018). *Folkhälsans utveckling – Årsrapport 2018*. [Elektronisk resurs].

IFLA:s/Unescos folkbiblioteksmanifest. *Bibliotekens internationella manifest*. <http://www.biblioteksforeningen.org/wp-content/uploads/2014/03/BIBLIOTEKENS-INTERNATIONELLA-MANIFEST-WEBB-UTSKRIFT.pdf> [2018-10-07]

Palmgren, Valfrid. *Förslag om det allmänna biblioteksväsendet i Sverige* (1911). Ur: Carlquist, E. & Järv, H. (red.) (2008). *Mänsklighetens minne: en bibliotekshistorisk antologi*. Helsingfors: Schildt.

Peplow, David. (2017). *Talk about books: a study of reading groups*. London: Bloomsbury Academic.

The Reader. *Read to Lead*. <http://www.thereader.org.uk/getinvolved/courses/readtolead/> [2018-10-07]

Rosenblatt, Louise Michelle (2002). *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa*. Lund: Studentlitteratur.

Socialstyrelsen. *Frågor och svar om funktionsnedsättning och funktionshinder*.
http://www.socialstyrelsen.se/fragorochsvar/funktionsnedsattningochfunktio#anchor_3
[2018-10-07]

Strömbäck, Jesper (2015). *Social sammanhållning och medieanvändning* [Elektronisk resurs].
Fragment. 1, (63-79).

Statistiska centralbyrån (SCB) (2013). *Den internationella undersökningen av vuxnas färdigheter* [Elektronisk resurs]. Statistiska centralbyrån.

Urban, Susanne (2018). *Integration och grannskap: hur kan staden hålla samman?*. Lund:
Studentlitteratur.

Via TT (2016). *Ökad segregation i 209 kommuner*. <https://via.tt.se/pressmeddelande/okad-segregation-i-209-kommuner?publisherId=307301&releaseId=511302> [2018-10-07]